

POMOGÁTS BÉLA

KÖZÖSSÉGI KULTÚRÁNK – A NEMZET MEGMARADÁSA

A magyar nemzet több mint ezer esztendő Kárpát-medencei története során igen sokszor került a végső veszélyeztetettség helyzetébe, amidőn számolni lehetett azzal, hogy szétszórja és felszámolja a történelem. Ilyen veszéllyel lehetett számolni az 1241-es tatár támadás idején, az 1526-os mohácsi vereség után, a másfél évszázadig tartó török uralom idején, a tizennyolcadik század végén, midőn az ország magyar lakossága a korábbi túlnyomó többségből kisebbségbe szorult, az 1848-1849-es szabadságharc leverése után és persze mindkét vesztes világháború után: a trianoni, majd a párizsi igazságtalan békediktátumok következményeként. Történelmünket tragikus vereségek kísérik, minden egyes vereség egy-egy baljós korszakfordulót jelent. Ugyanakkor azt is elmondhatjuk, hogy ezek a korszakos vereségek mindig arra ösztönözték a nemzetet, hogy vizsgálja meg helyzetét, gyűjtse össze a túlélés erőforrásait, és fordítsa meg a történelem pusztulásba vezető menetét. A hatalmas veszteségek valamiképpen mindig a túlélés akaratát ébresztették fel, az erőgyűjtés szándékát keltették életre. A tatárdúlás után IV. Béla király országépítő törekvéseiben, Mohács után a reformációban és a katolikus megújulásban, illetve az erdélyi fejedelemségben, a tizennyolcadik század végén és a tizenkilencedik század elején abban a nemzeti megújulásban, amelyet irodalmunk kezdeményezett, és amelyet mintegy történelmünk egyik legdicsebb korszaka: a reformkor koronázott meg, a szabadságharc veresége és az önkényuralom után az 1867-es kiegyezésben, amely létrehozta a polgári Magyarországot, majd a későbbi korszakfordulók alkalmával: 1920, 1945 és 1956 után is a magyar szellemi élet, mindenekelőtt irodalmunk helyzetállásában, küzdelmeiben – és győzelmeiben.

Valójában Kölcsey Ferenc *Himnusa* is annak a szándéknak a következménye volt, amely a lassú sorvadásnak indult nemzeti életet meg akarta erősíteni, a tragikus történelmi folyamatot meg akarta állítani, vissza kívánta fordítani. A szatmárcekei magányában a nemzeti sorssal és jövővel küzdő költő sötét árnyakkal és jövődölésekkel viaskodott, ezek között is talán leginkább Johann Gottfried Herdernek, a világhírű német bölcselő-

nek a nevezetes „jóslatával”. Herder 1784 és 1791 között írott történelemfilozófiai főműve: az *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* végigkísérte az emberiség történetét, s miközben a szláv népeknek fényes jövőt jósolt, a magyarságot a lassú elsoványodás és végül a kipusztulás rémével fenyegette meg. (Ezt tulajdonképpen a magyarokkal nem rokonszenvező szlovák Adam Kollár egy lapalji jegyzete nyomán gondolta így.) Herder nevezetes kijelentése a következőképpen hangzott: „A magyarok vagy madzsarok az egyetlen népe ennek a törzsnek (a finn-ugornak), mely a hódítók közé bejutott... Most aztán szlávok, németek, vallachok és más népek közt az ország lakosságának kisebbik részét alkotják, és évszázadok múltán tán már nyelvükkel is alig találkozunk.”

Mindenesetre Kölcsey, ahogy korának több kiváló magyar írástudója, így Berzsenyi Dániel, Vörösmarty Mihály vagy Katona József igen szigorúan és nem egyszer tragikus módon vetett számot a német gondolkodó lesújtó következtetésével, és ahogy korának, a tizenkilencedik század első évtizedeinek magyarsága, az akkori magyar irodalom megküzdött a nemzeti jövőkép sötét árnyaival, őt is számvetésre és ellenállásra készítette a „herderi jóslat”. Ugyanilyen költői küzdelemnek lehetünk tanúi Vörösmarty Mihály *Szózatában*. Hasonló lelki és erkölcsi küzdelmek nyomán születtek azok az elhatározások és kezdeményezések, amelyeket a korszak nagy magyar államférfiainál találunk. Széchenyi Istvánra, Wesselényi Miklósrá és másokra gondolok, mindkét kiváló gondolkodó, államférfi arra törekedett, hogy a nemzetet felemelje annak a süllyedésnek a mélyéből, amelybe szinte ellenállás nélkül alámerült. Amidőn Kölcsey *Himnusa* 1823-ban megszületett, még érzékelni lehetett a közösségi erő bénultságát, de már feltetstettek az erőgyűjtés: a mostoha körülményekkel, a „balsorssal” való szembefordulás jelei is. Kölcsey nagyszerű költeménye éppen abban a történelmi pillanatban született, midőn a kezdeményező készség, a történelmi fel-emelkedés akarata már győzni készült a tehetetlenség, a tespedtség felett. Valójában ennek a történelmi pillanatnak az érzékelése, egyszersmind támogatása adta meg kivételes költői erejét.

Midőn a falusi magányban élő költő, még tulajdonképpen hatékonyabb közéleti (vármegyei és országgyűlési) szerepvállalását megelőzően nagyszerű költeményét papírra vetette, a magyar nemzet jövője szinte bizonytalanul látszott. A gondolkodó magyaroknak, Széchenyi, Berzsenyi, Katona példája mutatja ezt, számot kellett vetniök azzal, hogy a magyarság elsüllyed a történelem viharai között, hiszen az a nemzet, amely Szent

István korától a mohácsi vészig folyamatosan (több mint nyolcvan százalékos) erős többséget alkotott a Kárpát-medence népei között, addigra kisebbségbe szorult (alig több, mint negyven százalékos relatív többségnek jelentetett). Kölcseyt és társait így a „nemzethalál” réme kísértette, ezt a történelmi tapasztalatot és baljós szorongást erősítette meg „Herder jóslata”. A *Himnusz*nak ezért mozgósító erővel kellett megszólalnia, ezt az erőt kívánta felmutatni mind a történelmi sikerek, mind a történelmi kudarcok felidézése, illetve az első és az utolsó szakaszban megszólaló megrendült fohász, amelyben a költő Isten kegyelméért esedezett.

Szomorú módon, alig néhány történelmi korszak, így a néhány évtizedes reformkorszak, a félévszázados „kiegyezési” kor, majd az 1920-as évek közepén bekövetkezett, szomorú módon csak másfél évtizedig tartó politikai és gazdasági konszolidáció kivételével a nemzet mindig a hanyatlás és a vereségek szabták meg – nem egyszer saját hibájából, hiszen mindkét világháború azt mutatta, hogy egy eleve vesztes háborútól még áldozatok árán is jobb távol maradni, mint vállalni a részvétel kockázatát. Ezért aztán szinte minden emberöltőben újra kellett kezdenünk történelmünket, nem egyszer, mint 1849, 1918 és 1944 után a „legmélyebb süllyedésből”. Ez az újrakezdés az 1989-1990-ben bekövetkezett „rendszer váltó” korszakban is napirendre került, és ahogy a korábbi korszakváltások és nemzeti újrakezdemések idején, most is, mondhatni, stratégiai tennivalókat jelölt meg a magyarság számára. Minden, a közéletben, a politikában tapasztalt zökkenő és tévút ellenére egy új reformkorszak tanúi és részesei, ha eléggé megfontoltak és bátrak – alakítói vagyunk. Következésképp számot kell vetnünk a múlttal, az elkövetett vétkekkel és mulasztásokkal is, és újra kell szólni a megtépázott, megbomlott közösségi szolidaritást: határokon belül és határokon kívül, a magyar nemzeti közösség minden része és tagja között. Új és korszerű nemzeti jövőképet kell kialakítanunk, nemzeti identitásunkat és kultúránkat meg kell erősítenünk, a kor követelményeihez kell igazítanunk. Mindebben Kölcsey élete és életműve is biztató erőforrás lehet, az ő hűsége, áldozatkészsége, cselekvő kitartása, közéleti bátorsága és bölcsessége. Kölcsey *Himnusza*, amelyet nemcsak énekelnünk kell, hanem meg is kell értenünk.

Ennek az „új reformkornak” vannak gazdasági, gazdaságpolitikai, kormányzati és pártpolitikai feladatai – ezek elvégzésében bizony még sok a tenni- és kívánnivaló. Nekünk azonban, akik most Kölcsey *Himnusza*t idézzük magunk elé – éppen a Magyar Kultúra Napján – mindenekelőtt nemzeti kultúránk gondozását kell szemünk előtt tartanunk. A köznevelés, az

iskolai oktatás és a felsőoktatás, a művelődéspolitikai és a művelődési intézmények, a magyar irodalom szükségleteit, hiszen elvégzendő feladat és megvédendő szellemi érték van éppen elég. Kivált, ha arra gondolok, hogy a magyar irodalom, a magyar kultúra számos hagyományos intézménye került igen nehéz helyzetbe, közöttük az is, amelyet itt és most magam képviselek – az Anyanyelvi Konferenciára, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságára gondolok. Ezt az intézményt, amelyet a tavalyi esztendőben cserben hagyott a magyarországi költségvetés, nekünk, akár személyes áldozatok árán, fenn kell tartanunk. Én nagyrészt annak a gondolatnak, szándéknak a jegyében vállaltam most itt: Kárpátalján szolgáltattam, hogy figyelmeztessenek arra, miszerint meggyőződésem szerint erre a hagyományos, már négy évtizede működő egyetemese magyar szellemi intézményre az előttünk álló esztendőben is szükségünk van, és ezt a szükségességet a budapesti kulturális kormányzatnak is fel kell ismernie.

A magyarság történelmi sorsa, ahogy ezt Kölcsey Ferenc élete és munkássága is mutatja, nem egyszer okozott reménytelenséget és csüggedést. Mégis, minden korban voltak szószólói a nemzetnek, akik szembe tudtak fordulni ezzel a reményvesztéssel – az ő példájuk ma számunkra is eligazítást jelent. Kölcsey és különösen a *Himnusz*, ahogy Illyés Gyula írta 1977-ben *Válasz Herdernek és Adynak* című korszakos esszéjében (mondhatni: politikai kiáltványában), arra biztat, hogy a jövőt csak a munkánkba vetett bizalommal lehet építeni, ahogy Illyés mondotta: „hittel a jövőben”. Erre a hitre a mai magyarságnak is szüksége van, mindenkinek, nem csak az anyanyelvi mozgalom elkötelezett híveinek. Írását a költő a következőkkel zárta le, ezzel is mintegy Kölcsey Ferenc szellemi-erkölcsi tanítását követve és megismételve. „A múlt szigorú vizsgálata, a félreértések tisztázása ennek a hitnek nyit utat. Segít tényekkel eloszlítani, mindörökre, az egykori jóslatok borúlátását. Ősi hiedelem, hogy az állhatatos szembenézés oroszliánt meghátráltat. Hitem, hogy az emberiségre pirkadás jön. A vadszelídítő tekintetektől.”